

В заключение автор делает вывод, что в настоящее время пользователям библиотеки нужно создать такие условия для получения информации, чтобы сохранялся баланс их интересов и интересов авторов. Государство должно учесть все преимущества деятельности библиотек для общества и делать шаги к изменению законодательства в их пользу. Только совместная позиция библиотек даст возможность отстоять права пользователей на получение информации, повысить роль библиотек в информационном обществе.

Ключевые слова: авторское право, интеллектуальная собственность, контрафакция, плагиат, репрографическое воспроизведение, фонд электронных документов (ФЭД).

УДК 347.78

Лариса Литвинова,

канд. наук із соц. комунікацій,
наук. співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СЛУЖБОВІ ТВОРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглядаються особливості службових творів як об'єктів авторського права на прикладі творів, створюваних науковцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, службовий твір, працівник бібліотеки, НБУВ.

Радикальні перетворення політичного, економічного і соціального характеру, що відбуваються сьогодні в нашій країні, торкають усіх сфер життєдіяльності людини і створюють сприятливі передумови для переходу до інформаційного суспільства. У цих умовах особливого значення набуває інформація – як найважливіший ресурс розвитку суспільства – і бібліотеки – як соціальний інститут, що забезпечує її збір, обробку, зберігання, розповсюдження і використання з метою повного і своєчасного задоволення постійно ускладнюваних інформаційних потреб фахівців різних сфер соціальної діяльності (управління, наука, виробництво, освіта, культура та ін.).

Інтенсивний розвиток телекомунікаційних технологій, масштабність їх впровадження в бібліотеках, інформаційних та медіацентрах країни зумовлюють, з одного боку, можливість вільного доступу споживачів до всіх видів світових інформаційних ресурсів, а з іншого – змінюють зміст і характер бібліотечно-інформаційної діяльності. Вивільнення бібліотечних фахівців від виконання рутинних операцій дозволяє їм активізувати науково-дослідницьку роботу, спрямовану на генерування нового бібліотечно-знавчого знання і його практичного втілення в конкретних формах і методах роботи, що розглядається як необхідна умова підвищення якості роботи бібліотек та інформаційних центрів, яка істотно впливає на розширення сфери соціальних можливостей людини і темпів соціального розвитку.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського є не тільки

джерелом інформаційних ресурсів для вчених різних спеціальностей, але й сама веде активну і різноманітну науково-дослідну та видавничу діяльність, спрямовану на створення наукової й іншої продукції творчого характеру, що становить інтелектуальну власність.

До об'єктів інтелектуальної власності належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці (ст. 420 Цивільного Кодексу України). Об'єктами права інтелектуальної власності є результати творчої, інтелектуальної діяльності. Зазначені результати можуть бути втілені в об'єкти наведеного переліку. Цивільний кодекс України наводить їх перелік, однак узв'язку із розвитком творчості та технічним прогресом виникають нові об'єкти інтелектуальної власності, а тому даний перелік не можна вважати вичерпним. Не всі об'єкти наведеного переліку є результатами інтелектуальної, творчої діяльності. Він містить в собі низку об'єктів, прирівняних до зазначених результатів. Об'єкти інтелектуальної власності, перераховані в даній статті, можна поділити на групи, кожна з яких характеризується певними методами правової охорони, що пов'язано з особливостями створення та юридичною природою цих об'єктів.

До першої групи належать: літературні і художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання, фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення. Відносини, пов'язані зі створенням і використанням цих об'єктів, регулюються інститутом інтелектуальної власності, який має назву *авторські й суміжні права*. Другу групу складають об'єкти промислової власності: винаходи, корисні моделі та промислові зразки. Третю групу складають засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу, виробленої продукції: комерційні найменування, торговельні марки, географічні зазначення. В точному значенні ці об'єкти не є результатами творчої діяльності, але в правовому режимі вони також прирівнюються до об'єктів промислової власності. Четверту групу об'єктів, які формують інститут нетрадиційних результатів інтелектуальної діяльності, складають: компонування інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні таємниці.

До інституту авторського й суміжного права відноситься інтелектуальна власність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

Об'єкти авторського й суміжного права – це як оприлюднені, так і не оприлюднені твори науки, літератури та мистецтва, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети. Стаття 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) дає перелік об'єктів авторського права та їх загальні ознаки. Це можуть бути усні твори (промови, лекції, доповіді, проповіді, виступи тощо), письмові (літературні, наукові тощо), музичні твори, переклади, сценарії, твори образотворчого мистецтва, комп'ютерні програми тощо. Наведений вище перелік об'єктів авторського права не є вичерпним. Людство рухається в напрямі прогресу, темпи створення різних нових форм об'єктивного вираження творчої діяльності людей, особливо у галузі науки, є швидкими.

Об'єктом авторського права може бути не будь-який твір, а лише той, який має певні, встановлені Законом, критерії. По-перше, ним може бути лише твір, який є результатом творчої праці автора. Не вважається об'єктом авторського права суто технічна робота (наприклад, комп'ютерний набір чужого твору або навіть його літературна обробка – редагування, коректура тощо). Творчий елемент може стосуватися як змісту твору, так і форми, чи одночасно і форми, і змісту. Так, у творах мистецтва творчість найчастіше зосереджується не на змісті, а на формі вираження ідеї, тобто тут вирішальним елементом є не стільки те, що робить автор, скільки те, як він це робить. У творах науки, навпаки, творчість найчастіше стосується змісту, а не форми, оскільки такі твори повинні чинити не емоційний, а раціональний вплив.

Другим критерієм об'єкта авторського права є зовнішня (об'єктивна) форма вираження твору. У процесі творчості твір, що має матеріальний характер, виникає спочатку в уяві автора, тобто значно раніше ніж його зовнішнє вираження.

Однак без зовнішньої форми існування, самостійно від автора, твір не може вважатися об'єктивно існуючим, а отже, і предметом охорони. Об'єктивна форма твору виражається за допомогою різних матеріальних носіїв. Це може бути папір, полотно, каміння, дискети тощо. Узв'язку з тим, що об'єкт авторського права нематеріальний, а його форма носить найчастіше матеріальний характер, виникає проблема співвідношення авторських прав на твір і права власності на річ, що є його носієм. Можливу

колізію між цими правами вирішує ст. 10 Закону, яка вказує, що авторське право і право власності – це два самостійних права, котрі автоматично не впливають один з одного. На річ, в яку матеріально втілюється твір (рукопис, картина, примірник книги), може існувати право власності, право користування, але не авторське право. Між тим продаж своєї книги не позбавляє творця його авторських прав.

Третім критерієм охороноздатності твору є його відтворення. Якою б не була зовнішня форма твору, вона в будь-яких обставинах повинна забезпечувати можливість відтворювати твір незалежно від участі в процесі автора. Тільки при дотриманні цієї умови твір може стати надбанням суспільства і заслугоує правової охорони. Тобто однаковою мірою охороняється як рукопис наукової статті, що лежить у портфелі вченого, так і опублікована, тобто видана, ця стаття. Але задум науковця чи композитора, який у свідомості автора уже склався у закінчену форму, образ, певне сполучення звуків, але ще не виражений у будь-якій формі, не визнається об'єктом авторського права. Об'єктами авторського права визнаються не тільки твори, що втілені в будь-яку матеріальну форму, а й усні твори, наприклад, виголошені виступи, лекції, промови та інші усні твори, оскільки усні твори шляхом їх виголошення прирівнюються до опублікованих, тобто таких, що набули об'єктивної форми. Відтворення може здійснюватися за допомогою видання, публічного виконання, репродукування.

Самостійними об'єктами авторського права є переклади, обробки, анотації, реферати, резюме, інсценізації, музичні аранжування та інші переробки творів науки, літератури і мистецтва та обробки фольклору (похідні твори) незалежно від того, чи є об'єктами авторського права твори, на основі яких створені похідні твори, і без заподіяння шкоди охороні оригінальних творів, на яких вони засновані.

Авторське право визнається за будь-яким твором незалежно від його форми, готовності і художньої цінності. Це положення має важливе значення, оскільки охороняє твори різного художнього рівня і мети, у тому числі й такі, які не призначались автором для публікації (наприклад, листи, щоденники, особисті записи, враження).

Певна категорія творів не визнається об'єктами авторського права. Це передусім офіційні документи (закони, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади. Однак слід мати на увазі, що автори проєктів зазначених офіційних документів мають право авторства.

Не визнаються об'єктами авторського права офіційні символи і знаки (прапори, герби, ордени, грошові знаки тощо), а також повідомлення про новини дня або повідомлення про поточні події, що мають характер звичайної прес-конференції. Не визнаються об'єктами авторського права витвори народної творчості, а також результати, одержані за допомогою технічних засобів, призначених для виробництва певного роду – без здійснення творчої діяльності, безпосередньо спрямованої на створення індивідуального твору.

У зв'язку з трудовими відносинами велику кількість творів автори створюють під час виконання своїх службових обов'язків (наприклад, виконання бюджетної науково-дослідної теми). Службові обов'язки можуть виникати лише внаслідок трудових правовідносин. Тож можна зробити висновок, що твори, створені за наявності трудових відносин між автором та іншою особою, – це службові твори. У ст. 1 Закону дається таке визначення службового твору (у ЦК України вживається термін «твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору»): це твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем.

У даному випадку під службовими обов'язками працівника розуміються його функціональні обов'язки, зафіксовані в трудових договорах (контрактах), які можуть привести до створення твору. Зазвичай службові обов'язки обумовлені кваліфікацією, професією та конкретною займаною посадою працівника. Обов'язки, пов'язані із творчою діяльністю, крім трудового договору (контракту), можуть встановлюватися у відповідних посадових, службових інструкціях чи інших локальних документах підприємства. А за дорученням роботодавця – видане працівникові у письмовій формі завдання, яке має безпосереднє відношення до специфіки діяльності підприємства або діяльності роботодавця і здатне привести до створення твору. Законодавство та регуляторні акти не містять специфічних вимог до оформлення службового завдання на створення твору; на практиці службове завдання можливо оформлювати, наприклад, як наказ або службову записку. При цьому доцільно у службовому завданні максимально конкретно викласти вимоги роботодавця до створюваного службового твору. Однак зазначимо, що це завдання не може виходити за межі трудової функції автора (тобто за межі службових обов'язків). Крім того, такі завдання за своїм обсягом не можуть перевищувати норми праці, встановлені законодавством. Навіть

якщо твір створено штатним працівником на робочому місці в робочий час і з використанням матеріалів роботодавця, але його створення ніяк не пов'язано з трудовими обов'язками працівника, він не може вважатися службовим і всі права на його використання повністю належатимуть автору. Службовий твір має бути створено в робочий час. Проте трапляються випадки, коли працівник з власної ініціативи (а не за наказом начальства) залишається на робочому місці після закінчення робочого дня для «творчості». У цьому випадку твір, створений за межами робочого часу, також є службовим за умови, що його створення входить до трудових обов'язків працівника.

Окремо варто нагадати, що результат праці працівника буде вважатися службовим твором, якщо він є результатом саме творчої праці. Так, технічна або організаційна допомога працівника при створенні такого твору не буде вважатися творчою і, відповідно, не призведе до виникнення прав інтелектуальної власності на результат цієї роботи.

Як видно із характеру службових творів, дана проблема актуальна для роботодавців різних галузей: інформаційні технології, видавництво, наукові та дослідницькі організації. Для деяких з них такі результати творчої праці працівників є невід'ємною частиною бізнесу і основним предметом їх діяльності, для інших – наслідком виконання певних службових завдань або власної ініціативи працівника.

Подібні твори створюються співробітниками НБУВ відповідно до посадових інструкцій, що зобов'язують наукових працівників створювати об'єкти інтелектуальної власності: монографії, статті, тези, огляди, бібліографічну продукцію тощо, а також інші локальні нормативні акти.

З метою оформлення усіх виключних майнових прав інтелектуальної власності на створений працівником службовий твір відділом з охорони інтелектуальної власності НБУВ було розроблено Положення про створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – Положення).

Це Положення встановлює порядок забезпечення передбачених законодавством прав НБУВ і працівника на результати інтелектуальної діяльності – інтелектуальну власність.

Відповідно до Положення НБУВ укладає з науковими працівниками (в т. ч. співробітниками, що працюють за сумісництвом) Договір про об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні службових обов'язків і (або) окремого доручення роботодавця у випадку:

- ✦ прийому на роботу на наукові посади нових співробітників НБУВ;
- ✦ участі у конкурсі співробітників НБУВ на заміщення наукових посад;
- ✦ відкриття нової тематики (всі наукові співробітники структурних підрозділів, де планується створення службових творів, зобов'язані укласти вищезазначений договір);
- ✦ створення службового твору, якщо вищезазначений договір ще не підписано.

При виконанні науково-дослідних робіт та інших службових обов'язків чи доручень керівництва працівники НБУВ зобов'язані в письмовій формі поінформувати генерального директора про створення ними службового твору у 10-денний термін із дати завершення роботи над ним, надавши повідомлення про створений службовий об'єкт права інтелектуальної власності, яке реєструється у відділі з охорони інтелектуальної власності.

Відділ з охорони інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) організовує розгляд повідомлення працівника із залученням зовнішніх та внутрішніх експертів, які є провідними спеціалістами з тематики створеного службового твору. Експертиза службового твору проводиться на дотримання наступних вимог: новизна, актуальність, практичне значення. За результатами розгляду, термін якого не повинен перевищувати двох місяців із дня подання повідомлення про створений твір, приймається рішення про заходи щодо створеного службового твору:

- ✦ подання довідповідних центральних органів виконавчої влади з питань правової охорони інтелектуальної власності заявки на одержання охоронного документа на зазначені твори, власником яких є НБУВ;
- ✦ передачу правана його одержання творцям службового твору, якщо це не суперечить вимогам чинного законодавства України та нормативних актів НАН України.

НБУВ у термін, що не перевищує чотири місяці з дня подання повідомлення про створений об'єкт права інтелектуальної власності (зокрема, комп'ютерних програм, баз даних, бібліографічних праць), укладає з працівником Додаткову угоду до Договору про об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні службових обов'язків, і (або) окремого доручення роботодавця та виплату винагороди за їх використання або, якщо зазначений договір не укладено, – Договір та Додаткову угоду, де визначає особливості виплати винагороди відповідно до економічної цінності службового твору і (або) іншої вигоди, яка може бути одержана НБУВ.

Заявки на отримання охоронних документів готуються та оформлюються автором (авторами) за методичної допомоги співробітників ВОІВ і реєструються відділом з охорони інтелектуальної власності, який веде первинний облік службових творів. Якщо службовий твір створено кількома авторами (творцями) (за умови, що їх участь у створенні твору була творчою), до матеріалів заявки додається Договір між творцями об'єкта права інтелектуальної власності. У разі відсутності такого договору авторське право на службовий твір здійснюється всіма авторами спільно незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення.

Відділ з охорони інтелектуальної власності подає заявку на охоронний документ до уповноважених органів у порядку, передбаченому законодавством, веде переписку, отримує охоронний документ і відстежує своєчасні сплати платежів за підтримку чинності охоронного документа.

Зазначена реєстрація не є обов'язковою, вона може здійснюватися тільки за бажанням авторів або осіб, які мають авторські права.

Про реєстрацію прав автора видається свідоцтво, яке є не чим іншим, як юридичною презумпцією авторства. Свідоцтво про реєстрацію може бути визнано недійсним лише у судовому порядку.

Під час проведення досліджень відомчої, програмно-цільової, конкурсної та пошукової тематики, що фінансуються НАН України, майнові права на службові твори, створені працівником – виконавцем зазначених досліджень, набуваються НБУВ на підставі законів України, положень НАН України, постанов Бюро відділення історії, філософії та права НАН України щодо проведення відповідних досліджень та договору з працівником, якщо інше не передбачено договором із працівником. Набуваючи майнових прав за Договором про об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні службових обов'язків і (або) окремого доручення роботодавця, НБУВ має право:

- використовувати службовий об'єкт права інтелектуальної власності способами, передбаченими Цивільним кодексом України, Законом України «Про авторське право і суміжні права», в основній діяльності НБУВ, не спрямованій прямо чи опосередковано на одержання прибутку;
- дозволяти третім особам використовувати службовий об'єкт права інтелектуальної власності способами, передбаченими Цивільним кодексом України, Законом України «Про авторське право і суміжні права»;

• перешкоджати неправомірному використанню службового об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;

• передавати повністю або частково права на об'єкт права інтелектуальної власності третім особам;

• подавати заявку на отримання охоронного документа.

З метою вдосконалення організації та упорядкування НБУВ випуску періодичних видань творці наукових статей мають укладати Ліцензійний договір між установою-видавцем періодичного видання (ліцензіатом) та автором / авторами твору, поданого до опублікування у періодичному виданні (ліцензіаром / ліцензіарами) (постанова Президії НАН України № 130 від 04.06.2014 р.), адже укладання таких договорів і прозорість дотримання авторського права є необхідною умовою включення періодичного видання до наукометричних баз даних.

НБУВ сприяє здійсненню авторам службових творів заходів щодо їх використання шляхом розгляду та розробки пропозицій відділом з охорони інтелектуальної власності: ідентифікацію об'єктів права інтелектуальної власності, відносно яких доцільно здійснити заходи із забезпечення правової охорони, укладання договорів із працівниками (авторами) об'єктів права інтелектуальної власності, аналіз повноти охорони службових творів, подання заявок на отримання охоронних документів тощо. Забезпечення належного рівня охорони службових творів стимулюватиме не лише творчу діяльність працівників НБУВ, але й відповідальність за її результати.

Система охорони інтелектуальної власності НБУВ – це комплекс прав та обов'язків наукових співробітників і адміністрації НБУВ, що стосуються питань інтелектуальної власності, а також правил і процедур їх реалізації, відображених у відповідних нормативних і договірних документах НБУВ. Ефективність охорони інтелектуальної власності НБУВ має забезпечуватися суворим виконанням співробітниками і адміністрацією Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського своїх обов'язків щодо об'єктів інтелектуальної власності.

Таким чином, можна зробити такі висновки. Для того, щоб об'єкт інтелектуальної власності, створений працівником НБУВ, набув статусу службового твору, він повинен відповідати наступним критеріям:

- науковий твір, який створено працівником НБУВ у зв'язку з виконанням обов'язків протягом строку дії трудового договору з роботодавцем та за його рахунок (в т. ч. наприклад, з використанням матеріалів та інформації роботодавця);

⊕ результат інтелектуальної, творчої діяльності, який пов'язаний із виконанням службових обов'язків працівника;

⊕ науковий твір, що створено працівником за окремим дорученням керівництва НБУВ, яке має безпосереднє відношення до специфіки діяльності роботодавця.

До службових творів, створених в НБУВ, відносяться: тексти монографій, складені твори (збірники, бази даних, словники тощо), оригінальні бібліографічні праці, звіти про виконання науково-дослідних робіт НБУВ, наукові статті, доповіді, рецензії, тези.

Не є об'єктами права інтелектуальної власності: офіційні документи (інструкції, положення, методики, що мають адміністративний характер), повідомлення про події та факти, що мають інформаційний характер.

Службові твори НБУВ охороняються як об'єкт одного з інститутів інтелектуальної власності – авторського права. Охорона надається авторським правом твору в цілому, але при умові, якщо твір – результат творчої діяльності працівника.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2016 р.

UDC 347.78

Larysa Lytvynova,

Ph. D., Scientific associate, Vernadsky National Library of Ukraine

**Official writing Vernadsky National Library of Ukraine
as the object of intellectual property**

This article discusses the features of the official writing as objects of copyright.

Getting to the consideration of employee-created objects of intellectual property rights, the author finds it necessary to focus on the very concept of intellectual property and its forms. Considerable attention is given to the review and analysis of the concept of official writing on the example of works created by scientists.

The author concludes that the employee's work by Vernadsky National Library of Ukraine must be characterized by the existence of the employment relationship and to create a proper legal registration service works, a direct relationship between the worker and the work function of the official result of intellectual activity, the presence of a service job to create an object of copyright.

Keywords: intellectual property, copyright, official writing, employee, use of an official writing, VNLU.

УДК 347.78

Лариса Литвинова,

канд. наук по соц. коммуникациям,

науч. сотрудник отдела по охране интеллектуальной собственности
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

**Службные произведения Национальной библиотеки Украины
имени В. И. Вернадского как объект интеллектуальной собственности**

В статье рассматриваются особенности службных произведений как объектов авторского права на примере произведений, создаваемых научными работниками, раскрыто понятие и содержание служебного произведений.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, авторское право, служебное произведение, работник библиотеки, использование произведений, НБУВ.